

Ахмет Ғалымжан Бауыржанұлының
«8D04201-Құқықтану» білім беру бағдарламасы
бойынша философия докторы (PhD) дәрежесіне ізденуге арналған
«Қазақстан Республикасында климатты қорғауды құқықтық қамтамасыз ету мәселелері»
тақырыбындағы диссертациялық жұмысына ресми
РЕЦЕНЗЕНТТІҢ ЖАЗБАША ПІКІРІ

р/ н №	Критерийлер	Критерийлер сәйкестігі (жауаптардың біреуін белгілеу қажет)	Ресми рецензенттің ұстанымы (ескертүлерді курсивпен белгілеу керек)
1.	Диссертация тақырыбының (бекіту күніне) ғылымның даму бағыттарына және/немесе мемлекеттік бағдарламаларға сәйкес болуы	1.1 Ғылымды дамытудың басым бағыттарына және / немесе мемлекеттік бағдарламаларға сәйкестігі: 1) диссертация мемлекет бюджетінен қаржыландырылатын жобаның немесе нысаналы бағдарламаның аясында орындалған (жобаның немесе бағдарламаның атауы мен нөмірі көрсету); 2) диссертация басқа мемлекеттік бағдарлама аясында орындалған (бағдарламаның атауын көрсету); 3) диссертация Қазақстан Республикасының Үкіметі жанындағы Жоғары ғылыми-техникалық комиссия бекіткен ғылым дамуының басым бағытына сәйкес (бағытын көрсету) келеді.	Сәйкес келеді. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2023 жылғы 28 наурыздағы № 248 қаулысымен бекітілген «Қазақстан Республикасында жоғары білімді және ғылымды дамытудың 2023 – 2029 жылдарға арналған тұжырымдамасына» сәйкес ЖҒТК-ның 2023 – 2025 жылдарға арналған ғылымды дамытудың басым бағыттарының бірі «Әлеуметтік және гуманитарлық ғылымдар саласындағы зерттеулер» болып бекітілген. Ғ.Б.Ахметтің «Қазақстан Республикасында климатты қорғауды құқықтық реттеу» тақырыбындағы диссертациялық жұмысы жоғарыда аталған ЖҒТК-мен бекітілген ғылымды дамытудың басым бағытына толық сәйкес келеді.

2.	Ғылым маңыздылығы үшін	Жұмыс ғылымға елеулі үлесін қосады /қоспайды, ал оның маңыздылығы ашылған /ашылмаған.	Жұмыстың нәтижелері климатты қорғауды құқықтық қамтамасыз ету, экологиялық қауіпсіздік, экологиялық құқық саласының дамуына үлес қосады. Ғылыми маңыздылығы жан-жақты ашылған
3.	Өзі жазу принципі	Өзі жазу деңгейі: 1) жоғары; 2) орташа; 3) төмен; 4) өзі жазбаған	Диссертациялық зерттеудің өзі жазу деңгейі жоғары және тәуелсіз зерттеу болып табылады. Ізденушінің диссертациялық жұмыс тиісті ғылыми еңбектерді, отандық және шетелдік құқықтық актілерді, сондай-ақ зерттелетін саладағы сарапшыларды жалпылау мен талдаудың әртүрлі көздерін талдауға негізделген. Ұсынылған жұмыс Қазақстан Республикасында климатты қорғауды құқықтық қамтамасыз ету мәселелерін шешу жолдарын жалпы теориялық кешенді ғылыми зерттеу болып табылады.
4	Ішкі бірлік принципі	4.1 Диссертация өзектілігінің негіздемесі: 1) негізделген; 2) ішкіне негізделген; 3) негізделмеген. 4.2 Диссертация мазмұны диссертация тақырыбын айқындайды 1) айқындайды;	Диссертация тақырыбының өзектілігі күмән тудырмайды, өйткені автор жүргізген зерттеу қазіргі климатты қорғау саласындағы халықаралық ынтымақтастықты қоршаған ортаны қорғау саласында Қазақстан Республикасындағы заңнамалардығы шешілмеген теориялық және құқық қолдану мәселелерінің бар екендігін көрсетеді. Ғылыми зерттеудің тақырыбы заманауи өзекті тақырыптардың бірі екендігі сөзсіз. Ізденуші өз диссертациялық жұмысының өзектілігін толық негіздей алған. 1) айқындайды: Диссертациялық зерттеудің мазмұны диссертацияның таңдалған тақырыбының мәнін

		2) ішінара айқындайды;	толық көрсетеді. Диссертация кіріспеден, үш тараудан, қорытынды, пайдаланылған әдебиеттер мен қосымшадан тұрады.
		3) айқындамайды	
		4.3. Мақсаты мен міндеттері диссертация тақырыбына сәйкес келеді:	1) <u>сәйкес келеді</u> ; Диссертациялық зерттеудің тақырыбына сәйкес зерттеудің мақсаты айқындалып, зерттеу мақсатына жету үшін міндеттер көрсетілді.
		1) <u>сәйкес келеді</u> ;	
		2) ішінара сәйкес келеді;	
		3) сәйкес келмейді	
		4.4. Диссертацияның барлық бөлімдері мен ережелері логикалық байланысқан:	1) <u>толық байланысқан</u> ; Диссертацияның әр тарауы мен бөлімдері қисынды жүйелі түрде логикалық тұрғыда байланысты және зерттеу жұмысының мақсаты мен міндеттеріне сәйкес келеді, диссертация тақырыбын дәйекті түрде жазылған.
		1) <u>толық байланысқан</u> ;	
		2) ішінара байланысқан;	
		3) байланыс жоқ	1) <u>толық байланысқан</u> ; Диссертацияның әр тарауы мен бөлімдері қисынды жүйелі түрде логикалық тұрғыда байланысты және зерттеу жұмысының мақсаты мен міндеттеріне сәйкес келеді, диссертация тақырыбын дәйекті түрде жазылған. <u>Сыни талдау бар</u> , автормен ұсынылған жаңа тұжырымдар негізделген. Зерттеу нәтижелері ғылыми және териялық тұрғыдан негізделген, зерттеу барысында диссертация жасаған талдаулар мен тұжырымдар нақты болып табылады.
		4.5 Автор ұсынған жаңа шешімдер (қағидаттар, әдістер) дәлелденіп, бұрыннан белгілі шешімдермен салыстырылып бағаланған:	
		1) <u>сыни талдау бар</u> ;	
		2) талдау ішінара жүргізілген;	
		3) талдау өз пікіріне емес, басқа авторлардың сілтемелеріне негізделген	
		4) талдау жоқ	
5.	Ғылыми жаңашылдық принципі	5.1 Ғылыми нәтижелер мен ережелер жаңа ма?	1) <u>толығымен жаңа</u> ; Диссертациялық жұмыс нәтижелері бойынша ғылыми жаңашылдық принципі сақталған, яғни зерттеу нәтижелері жаңа болып табылады. Ізденуші ҚР Экологиялық кодексі мен басқа да нормативтік құқықтық актілерінде кездеспейтін бірқатар құқықтық анықтамаларға түсіндірме жұмыстары жүргізілді;
		1) <u>толығымен жаңа</u> ;	
		2) ішінара жаңа (25-75% жаңа);	
		3) жаңа емес (25%-дан кем)	

			«климатты қорғау» ұғымына жаңа анықтама мен Климатты қорғау туралы арнайы заң жобасын ұсынылды. Климатты қорғау туралы халықаралық-құқықтық нормаларды жүзеге асырудың бірнеше жолдарын қатысты теориялық және практикалық тұжырымдарға сыни талдау жасалды.
		5.2 Диссертацияның қорытындылары жаңа ма?	Диссертацияның қорытындылары толығымен жаңа болып табылады. Климатты қорғау туралы халықаралық-құқықтық нормаларды жүзеге асыруы саласын құқықтық реттеуді жетілдіруге байланысты әдіснамалық және ғылыми практикалық мәселелер кешенінің тұжырымында, теориялық негіздемесінде тәжірибелік шешімдер көрініс табады. Ізденуші диссертация тақырыбының мәнін ашу мақсатында климатты қорғау туралы халықаралық-құқықтық нормаларды жүзеге асыруы салаларын зерттеу барысында жан-жақты көзқарастар мен бағыттары зерттегендіктен, бұл диссертациялық жұмыстың қорытындылары толығымен жаңа болып табылады.
		1) толығымен жаңа;	
		2) ішінара жаңа (25-75% жаңа)	
		3) жаңа емес (25% -дан кем)	
		5.3 Техникалық, технологиялық, экономикалық немесе басқару шешімдері жаңа және негізделген бе?	Зерттеудің техникалық, технологиялық, экономикалық немесе басқару шешімдері толығымен жаңа және негізделген болып табылады. Диссертацияның ғылыми нәтижелері, тұжырымдары мен ұсыныстары негізделген.
		1) толығымен жаңа;	Бұл ғылыми зерттеулерге қойылатын талаптардың сақталуымен расталады, жалпы ғылыми зерттеу әдістерін қолдану, қарастырылып отырған мәселенің теориясы мен практикасына үлес
		2) ішінара жаңа (25-75% жаңа);	
		3) жаңа емес (жаңасы 25%-дан кем)	

			қосқан шетелдік және отандық ғылымдардың еңбектерін пайдалану, негізгі ережелерді жариялау арқылы анықталады.
6.	Негізгі қорытындылардың негізділігі	<u>Барлық негізгі қорытындылар ғылыми тұрғыдан қарағанда ауқымды дәлелдемелерде негізделген</u> / негізделмеген (qualitative research (куолитатив ресеч) және өнер және гуманитарлық ғылымдар бойынша даярлық бағыттары үшін)	Диссертациялық жұмыстағы талдаулар мен ғылыми тұжырымдар зерттеу мақсаты мен міндеттеріне сәйкес келіп, климатты қорғауды құқықтық реттеу саласындағы өзекті мәселелерді шешуге бағытталған. Негізгі нәтижелері Scopus халықаралық дерекқорына енген журналда 1 мақала, уәкілетті орган ұсынған журналдарда 3 мақала жарық көріп, ғылыми қауымдастық талқысынан өткен. Бұл өз кезегінде зерттеу тақырыбы бойынша жасалған тұжырымдардың ғылыми тұрғыдан дәйектілігін арттырып, олардың сенімділігін қамтамасыз еткен.
7.	Қорғауға шығарылған негізгі тұжырымдар	Әрбір ереже бойынша келесі сұрақтарға жеке жауап беру қажет: 7.1 Тұжырым дәлелденді ме? <u>1) дәлелденді:</u> 2) шамамен дәлелденді; 3) шамамен дәлелденбеді; 4) дәлелденбеді 5) бұл тұжырымда ереженің дәлелденгенін тексеру мүмкін емес. 7.2 Тривиалды ма? 1) ия; <u>2) жоқ</u> 3) бұл тұжырымда ереженің тривиалды екенін тексеру мүмкін емес 7.3 Жаңа ма? <u>1) ия;</u>	1-нәтиже. Экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз ету, тұрақты дамуда құқықтық қамтамасыз ету, экологиялық заңнамаға климатты қорғау туралы құқықтық анықтамасы мен климаттың экологиялық құқықтық белгілері ұсынылды. 7.1 Қағидат дәлелденген. 7.2 жоқ. 7.3 Жаңа. 7.4 Қолдану деңгейі кең. 7.5 Мақалаларда дәлелденген. 2-нәтиже. Қоршаған ортаны қорғау саласындағы экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің құқықтық қағидаларын қарастыра отырып,

	2) жоқ 7.4 Қолдану деңгейі: 1) тар; 2) орташа; 3) кең 4) бұл тұжырымда ереженің қолдану деңгейін тексеру мүмкін емес. 7.5 Мақалада дәлелденген бе? 1) ия; 2) жоқ 3) бұл тұжырымда мақаладағы ереженің дәлелденгенін тексеру мүмкін емес.	климатты қорғауды құқықтық реттеудің жаңа қағидалары ұсынылды. 7.1 Қағидат дәлелденген. 7.2 жоқ. 7.3 Жаңа. 7.4 Қолдану деңгейі кең. 7.5 Мақалаларда дәлелденген. 3-нәтиже. Халықаралық құқықта климаттық заңнаманың қалыптасу кезеңдері және Қазақстан Республикасының тәуелсіздік алған уақыттан кейінгі климаттық заңнаманың қалыптасу кезеңдері деп бөліп қарастыру ұсынылады. 7.1 Қағидат дәлелденген. 7.2 жоқ. 7.3 Жаңа. 7.4 Қолдану деңгейі кең. 7.5 Мақалаларда дәлелденген. 4-нәтиже. Қазақстан Республикасы климатты қорғауды мемлекеттік реттеуінің нормативтік нысандары, Қазақстан Республикасының конституциясы, экологиялық кодексі, паринктік газдар шығындарын реттеу актілері, квоталау жүйесі, көміртектік бірліктерді саудалау мен климаттық өзгерістерге бейімделу жөніндегі актілер құрайды. Климатты қорғауды мемлекеттік реттеудің бағыттары ұсынылды. 7.1 Қағидат дәлелденген. 7.2 жоқ. 7.3 Жаңа. 7.4 Қолдану деңгейі кең. 7.5 Мақалаларда дәлелденген.
--	--	---

			5-нәтиже. Қазақстан Республикасында климатты қорғау саласын арнайы үйлестіруші орган қажетілігі көрсете отырып, климатты қорғау комитетін құру ұсынылды. 7.1 Қағидат дәлелденген. 7.2 жоқ. 7.3 Жаңа. 7.4 Қолдану деңгейі кең. 7.5 Мақалаларда дәлелденген. 6-нәтиже. Климаттық саясатты, қоршаған ортаны қорғауды және экономикалық қатынастарды реттеу мақсатында парниктік газдардың шығарындыларын азайту, бақылау және сату-сатып арқылы төмендетуге бағытталған экономикалық қатынастарды реттеу, қоршаған ортаны қорғау мен тұрақты дамуды қамтамасыз етуге бағытталған құқықтық нормалар мен институттері қарастырылды. 7.1 Қағидат дәлелденген. 7.2 жоқ. 7.3 Жаңа. 7.4 Қолдану деңгейі кең. 7.5 Мақалаларда дәлелденген. 7-нәтиже. Елімізде табиғи жүйелердің тұрақтылығын сақтауды және экономиканың ұзақ мерзімді тұрақты дамуын қамтамасыз етуге, атмосферадағы радиациялық теңгерімді тұрақтандыруға, ғылыми дәлелденген бейімделу шараларын жүйелі түрде жүзеге асыруға, экожүйелік тұрақтылықты сақтауға, энергетика, өнеркәсіп және көлік секторларында декарбонизация саясатын іске асыруға,
--	--	--	--

			климаттық процестерді тұрақты бақылау (мониторинг), модельдеу және болжау жүйелерін дамытуға мүмкіндік беретін «Климатты қорғау туралы» заң жобасы ұсынылды. 7.1 Қағидат дәлелденген. 7.2 жоқ. 7.3 Жаңа. 7.4 Қолдану деңгейі кең. 7.5 Мақалаларда дәлелденген.
8.	Дәйектілік қағидаты. Дереккөздер мен ұсынылған ақпараттың дәйектілігі	8.1 Әдістеменің таңдауы - негізделген немесе әдіснама нақты жазылған 1) <u>ия</u> ; 2) жоқ	Диссертация тақырыбының мәнін ашу үшін қолданылған (диалектикалық, жүйелеу, салытырмалы құқықтық, форамальды заңи, тарихи - құқықтық, және талдау) әдіснамаларды орынды әрі нақты пайдаланылды. Зерттеу жұмысына объективті және жан-жақты зерттеуге мүмкіндік берді.
		8.2 Диссертация жұмысының нәтижелері компьютерлік технологияларды қолдану арқылы ғылыми зерттеулердің қазіргі заманғы әдістері мен деректерді өңдеу және интерпретациялау әдістемелерін пайдалана отырып алынған: 1) <u>ия</u> ; 2) жоқ	Диссертациялық жұмыстың ғылыми нәтижелері қазіргі заманғы ғылыми зерттеу әдістерін және компьютерлік технологияларды тиімді қолдану арқылы алынған. Зерттеу барысында ақпараттық деректерді жинау, өңдеу және талдау процестерінде заманауи цифрлық құралдар мен бағдарламалық қамтамасыз ету мүмкіндіктері пайдаланылған. Сонымен қатар, зерттеу материалдарын жүйелеу, салыстыру және ғылыми интерпретациялау барысында деректерді өңдеудің ғылыми негізделген әдістемелері қолданылған. Бұл жұмыс заманауи ғылыми талаптарға толық сәйкес келеді.
		8.3 Теориялық қорытындылар, модельдер, анықталған өзара	Диссертациялық жұмыста алынған теориялық қорытындылар, ұсынылған ғылыми модельдер,

		байланыстар және заңдылықтар эксперименттік зерттеулермен дәлелденген және расталған (педагогикалық ғылымдар бойынша даярлау бағыттары үшін нәтижелер педагогикалық эксперимент негізінде дәлелденеді): 1) <u>ия</u>; 2) жоқ	сондай-ақ анықталған өзара байланыстар мен заңдылықтар жан-жақты ғылыми талдау арқылы негізделіп, зерттеу барысында жүргізілген тәжірибелік зерттеулердің нәтижелерімен дәлелденген. Автор зерттеу нысанын кешенді түрде қарастырып, теориялық тұжырымдарды нақты деректермен салыстыру арқылы олардың дұрыстығын тексерген. Жүргізілген зерттеулер барысында алынған эмпирикалық мәліметтер теориялық болжамдарды растауға мүмкіндік беріп, ұсынылған ғылыми қағидалардың өміршендігін айқындаған. Сонымен қатар, зерттеу нәтижелері ғылыми талдау, салыстыру, жүйелеу және интерпретациялау әдістері арқылы өңделіп, олардың объективтілігі мен ғылыми негізділігі қамтамасыз етілген. Автор ұсынған ғылыми тұжырымдар мен модельдер зерттеу тақырыбына қатысты маңызды ғылыми қорытындылар жасауға мүмкіндік береді. Жалпы алғанда, алынған нәтижелердің сенімділігі тәжірибелік деректермен расталып, диссертациялық зерттеудің ғылыми құндылығын арттырады және оның ғылыми негізділігін дәлелдейді.
		8.4 Маңызды мәлімдемелер нақты және сенімді ғылыми әдебиеттерге сілтемелермен расталған / ішінара расталған / расталмаған	Зерттеу барысында келтірілген маңызды мәлімдемелер өзекті және сенімді ғылыми әдебиеттерге сілтемелермен расталады. Диссертация аясында жүргізілген зерттеулердің нәтижелеріне дәйекті түрде қол жеткізілген, отандық және шетелдік ғалымдардың еңбектеріне және өзгеде сілтеме жасай отырып, 284 дереккөзді кеңінен қолданды.

		8.5 Пайдаланылған әдебиеттер тізімі әдеби шолуға жеткілікті /жеткіліксіз	Диссертациялық зерттеуде ғылыми әдебиеттер, оқулықтар, ғылыми мақалалар, құқықтық актілер жеткілікті дәрежеде қамтылған. Диссертациялық жұмысты жазу барысында дереккөзді пайдаланып, климатты қорғаудың құқықтық реттеудің маңызды дереккөздерін тізімдей отырып, іргелі жұмыстарға егжей тегжейлі талдау жасалған.
9.	Практикалық құндылық қағидаты	9.1 Диссертацияның теориялық маңызы: 1) ия; 2) жоқ	Ізденушінің диссертациялық зерттеуі теориялық маңызға ие болып табылады. Диссертациялық зерттеу барысында алынған ғылыми нәтижелер мен қорытындыларды Қазақстан Республикасының климатты қорғау туралы нормаларды жүзеге асыруға қатысты болашақта жүргізілуі мүмкін ғылыми ізденістерде, экологиялық құқық, халықаралық экологиялық құқық және т.б. оқу курстары бойынша оқу-әдістемелік нұсқаулар дайындаған кезде пайдалануға болады.
		9.2 Диссертацияның практикалық маңызы бар және алынған нәтижелерді практикада қолдану мүмкіндігі жоғары: 1) ия; 2) жоқ	Диссертациялық зерттеу нәтижесінде алынған тұжырымдар мен қорытындылардың практикалық маңызы жоғары . Зерттеу нәтижесінде алынған тұжырымдар мен ұсыныстар ҚР Экологиялық кодексіне арналған өзгерістер мен толықтыруларды даярлау, Қазақстан Республикасындағы климатты қорғау нормаларын жетілдіру туралы басқа да нормативтік актілерді даярлау, заң шығарушылық қызметте экологиялық заңнаманы кемелдендіру мақсатында қолдануға жатады.
		9.3 Практикалық ұсыныстар жаңа ма? 1) толығымен жаңа;	Практикалық ұсыныстар толығымен жаңа болып табылады.

		2) ішінара жаңа (25-75% жаңа); 3) жаңа емес (жаңасы 25%-дан кем)	
10.	Жазу және ресімдеу сапасы	Академиялық жазу сапасы: 1) <u>жоғары</u> ; 2) орташа; 3) орташадан төмен; 4) төмен.	Ізденушінің академиялық жазу сапасы жоғары . Диссертациялық жұмысы ғылыми тілде, түсінікті жазылған. Диссертация жұмысқа қойылған талаптарға сәйкес рәсімделген.
11.	Диссертацияға ескертулер	Жалпы алғанда, диссертациялық жұмыс жоғары деңгейде орындалған. Жұмыстың ғылыми құндылығы мен сапасына елеулі әсер ететін кемшіліктер анықталған жоқ. Ғылыми пікірталас және зерттеуді одан әрі жетілдіру мақсатында ұсыныстарды атап өтуге болады. 1. Жұмыста климаттық құқықтың фундаменталды сұрақтары кешенді түрде қарастырылмаған. Аталған ұсыныс климатты қорғау жөніндегі нормалардың құқық жүйесіндегі орны мен мәнін анықтауда теориялық қорытындыларды негіздеуге септігін тигізетін еді. 2. Қазақстанның климаттық саясатының өңірлік аспектісін көрсету жұмыстың толықтығын қамтамасыз етуге ықпал болатын еді, өйткені еліміздің әр аймағы климаттың өзгеру әсерін әртүрлі сезінеді. Мысалы, оңтүстік өңірлерде су тапшылығы мен құрғақшылық мәселесі өзекті болса, батыс аймақтарда мұнай-газ өндірісінің экологиялық салдары маңызды орын алады. Сондықтан климатты қорғауға бағытталған құқықтық шаралар өңірлердің табиғи, әлеуметтік-экономикалық және экологиялық ерекшеліктерін ескере отырып әзірленуі тиіс. Алайда мұндай ескертулер диссертациялық жұмыстың жалпы құндылығына айтарлықтай нұқсан келтірмейді. Автор диссертациялық зерттеуде алдына қойған мақсат пен міндеттеріне толық жеткен және нәтижелер алдағы зерттеулер үшін берік негіз бола алады	
12.	Докторант мақалаларының зерттеу тақырыбы бойынша ғылыми деңгейі (диссертация мақалалар сериясы нысанында қорғалған жағдайда ресми рецензенттер	Диссертациялық зерттеудің негізгі нәтижелері мен ғылыми ұсыныстары ғылыми басылымдарда 4 ғылыми мақалаларда көрініс тапқан. Оның ішінде, 3 мақала уәкілетті орган ұсынған ғылыми басылымдарда, 1 мақала Scopus деректер базасына кіретін басылымда жарияланды. Бұл мақалаларда автор диссертациялық жұмыстың негізгі қағидаларын көрсете алған, ғылыми тереңдікті танытқан, сондай-ақ климатты қорғауды құқықтық қамтамасыз етудің теориялық және қолданбалы аспектілерін жан-жақты ашқан.	

